

UN JOC FĂRĂ REGULI
DESPRE IMPREVIZIBILITATEA ISTORIEI

Volume publicate la Humanitas de același autor:

- Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)
- Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)
- Două secole de mitologie națională* (1999, 2005, 2011)
- Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)
- Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)
- Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)
- România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007)
- Mitul democrației* (2003)
- Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)
- Jules Verne. Paradoxurile unui mit* (2005)
- Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze* (2005)
- Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)
- Occidentul. O interpretare istorică* (2007)
- Napoleon III cel neiuibit* (2008)
- „Germanofili”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)
- Franța, hegemonie sau declin?* (2010)
- Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010, 2015)
- Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011)
- Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)
- Explorarea imaginară a spațiului* (2012)
- De ce este România altfel?* (2012)
- Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național* (2013)
- Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)
- Balcic. Micul paradis al României Mari* (2014)
- Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)
- Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității* (2014)
- Suveranii României: Monarhia, o soluție?* (2014)
- Maria, regina României, Jurnal de război* (3 vol., editor) (2014–2015)
- Cum s-a românizat România* (2015)
- Mihai Eminescu, românul absolut. Facerea și desfacerea unui mit* (2015)
- Strania istorie a comunismului românesc (și nefericitele ei consecințe)* (2016)

LUCIAN
BOIA

UN JOC
FĂRĂ REGULI

Despre
imprevizibilitatea
istoriei

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuvânt înainte

ACEST MIC VOLUM se dorește a fi o schiță de interpretare globală a istoriei. Cu precizarea: strict din punctul meu de vedere.

Este istoria mea, așa cum o văd eu, la capătul unei jumătăți de secol de „experimente“ istoriografice (îndrăznesc să spun, destul de variate). De aceea, nici n-am împovărat textul cu prea multe trimiteri bibliografice, mărginindu-mă să menționez, dintre lucrările altor autori, pe cele care într-adevăr mi-au oferit sugestii și m-au sprijinit în demersul meu.

Am început prin a sublinia distincția, cu totul elementară, dar în genere neglijată, dintre Istorie și istorie, altfel spus, dintre ceea ce s-a petrecut cu adevărat și reconstrucțiile sau reprezentările noastre.

6 *Un joc fără reguli*

M-am oprit apoi asupra problemei cruciale a cauzalității istorice, în opinia mea mult mai complexă și mai greu de lămurit decât apare îndeobște în „rezolvările“ istoriografice. Am reluat, din această perspectivă, câteva dintre temele mele favorite: geneza civilizației occidentale, Revoluția Franceză, Primul și al Doilea Război Mondial, crearea României. Se va vedea cu ce concluzii.

În sfârșit, după istoria care a fost, istoria care va fi. În această privință, convingerile mele sunt de neclintit: despre viitor se spun multe, în realitate însă nu știm nimic.

Mi se va face probabil imputarea că mai mult am încurcat lucrurile decât le-am lămurit. Poate că așa este, dar nu e vina mea. De fapt, nu eu le-am încurcat, sunt încurcate de felul lor. De vină, ca întotdeauna, e tot Istoria.

I

Pipa lui Magritte și istoria istoricilor

„CECI N'EST PAS UNE PIPE.“ Aceasta nu-i o pipă.

E titlul unei pânze pictate de René Magritte.
Tabloul reprezintă o pipă.

Evident, nu este o pipă. Încercați să o folosiți și vă veți convinge.

Este cu totul altceva: reprezentarea unei pipe.

Nu s-a văzut până acum, pe pagina de titlu a vreunei cărți de istorie, un asemenea avertisment: „Aceasta nu este istorie“.

E numai reprezentarea unei istorii.

Cu observația că pipa lui Magritte e cu siguranță mult mai asemănătoare cu o pipă autentică decât poate fi oricare dintre reprezentările istoriei în raport cu istoria reală.

De fapt, față de tot ce ne înconjoară, și chiar cu privire la noi înșine, nu avem decât reprezentări.

Întreaga epopee a cunoașterii e o luptă neîncetată pe care o ducem pentru ca aceste reprezentări să corespundă cât mai îndeaproape cu realitatea lucrurilor.

Am reușit, în bună măsură – prin observație și experiment – să apropiem considerabil reprezentările de realități, și e de presupus că, în continuare, le vom aduce și mai aproape. Oricât de imaginar ar fi modul în care „vizualizăm“ structura atomului (parcă prea asemănătoare cu un sistem solar în miniatură), cert este că i-am deslușit corect funcționarea; centralele nucleare ascultă de noi. La fel, putem anticipa fără greș punctul din spațiu unde un corp ceresc se va afla, indiferent când, în viitor.

Ce simplă e fizica – și cât de încâlcită e istoria! Să nu ne facem iluzii: n-o vom stăpâni niciodată. E mult prea complicată, infinit de complicată, și cu întorsături neașteptate. O singură ființă umană prezintă o mai mare complexitate decât întregul univers fizic. Dar omenirea întreagă, în întreaga ei evoluție?

Confuzia rămâne mare în istorie între realitate și reprezentări. Îi cad victime până și profesioniștii. Confuzie ușurată și agravată prin utilizarea aceluiași cuvânt: *istorie*. Numim cu un singur termen atât istoria adevărată, cât și reprezentarea ei, de fapt multiplele ei reprezentări. Trebuie făcută până la urmă o distincție.

Deocamdată, propun soluția cea mai simplă: voi folosi majuscula în cazul istoriei adevărate. Așadar, *Istorie* versus *istorie*, *Istorie* (una singură) versus *istorii* (nenumărate reconstituiri).¹

Oricât de bine ar semăna (sau ne-am iluziona noi că seamănă) cele două istorii, trebuie să convenim că n-au cum să fie identice. Pariul istoricilor, firește, este de a le apropia cât mai mult cu putință. Ambiția lui Leopold von Ranke de a reda istoria „așa cum a fost ea cu adevărat“ („wie es eigentlich gewesen“) e însă de o naivitate înduioșătoare, scuzabilă doar prin nemărginitul optimism științific al secolului al XIX-lea. Cum să transpui aidoama, între copertele unei cărți sau chiar în rafturile unei întregi biblioteci, o lume întregă, o lume vie, cu nesfârșitul ei șir de oameni și de fapte? Mai întâi de toate, e o nepotrivire de dimensiuni!

Desigur, am spus-o de la început: în toate cele, nu doar în istorie, relația noastră cu lumea trece prin filtrul reprezentărilor. Inclusiv propria noastră persoană: existăm, în mod obiectiv, dar suntem percepuți subiectiv și multiplu; identitatea fiecăruia dintre noi se definește

---

1. Cu privire la istorie, trimit și la considerațiile mele mai vechi, cuprinse în cartea *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, Humanitas, București, 1998 (ediții ulterioare: 2002, 2008).

printr-o sumă de reprezentări. Istoria nu e de fel o excepție; e însă un caz „agravat“, un caz-limită. Mai întâi, prin „nesfârșitul“ ei; totul, până la urmă e, într-un fel sau altul, istorie. Apoi, prin faptul că nu mai există; este pierdută în timp. Nu o putem reconstitui prin investigație directă, ci doar indirect, prin mărturiile pe care ni le-a lăsat și care ele însele nu sunt realități pure, ci tot reprezentări (un document care relatează un fapt nu trebuie confundat cu faptul însuși). Cu alte cuvinte, istoria este o reprezentare prin reprezentări, o reconstituire „de gradul doi“.

Când spunem că istoria înseamnă *trecutul*, ne referim la *Istorie* (cu majusculă). Ar fi o confuzie considerabilă să extindem o asemenea definiție și asupra *istoriei* (istoria-reprezentare). Aceasta din urmă nu e trecutul, ci privirea prezentului asupra trecutului. Mai corect spus, nenumăratele priviri. Există o singură Istorie și un nesfârșit șir de istorii.

Ce se schimbă în cursul acestei translații? Multe, fără doar și poate. Mai întâi, istoricul selectează faptele și le așază cum crede de cuviință, unele în raport cu altele. Potrivit căror criterii? În funcție, se va zice, de importanța lor, de gradul lor de semnificație. Însă aici intervine logica noastră, care nu e neapărat aceeași cu logica Istoriei. Cum putem aprecia gradul

de importanță al unui fapt, cu alte cuvinte cum putem ști în ce măsură a jucat un rol demn de luat în seamă în mersul istoriei? Evident, nu știm, doar presupunem. Conexiunile cauzale sunt încă și mai greu de apreciat decât faptele în sine. Istoria fiind ceva ce nu mai există, nu avem cum să o supunem experimentului. Ce-am spune despre un fizician care ar decide asupra raporturilor dintre fenomene strict pe baza speculației intelectuale? Ca istorici, putem avea întru totul dreptate atunci când explicăm un fapt sau altul, n-avem însă posibilitatea să o și dovedim, putem doar să fim suficient de convingători cât să ne facem crezuți.

De altfel, istoriile sunt nenumărate, în funcție de unghiul de privire și de „decupajul“ pe care-l practicăm. Putem privi foarte de sus spectacolul întregii umanități sau foarte de jos destinul unui singur individ sau un fapt oarecare. Împărțim istoria în bucăți, pe tranșe cronologice, domenii, probleme, structuri..., în timp ce Istoria adevărată le cuprinde pe toate de-a valma. Punem în istorie o ordine pe care Istoria nu o are. Ne referim la Antichitate ori la Evul Mediu, ca și când asemenea împărțiri chiar ar exista. La fel, identificăm o istorie economică, politică, socială, culturală... și așa mai departe. Sunt simple sertare, pe care noi le-am confecționat și pe care am lipit etichete. De asemenea,

Cuprins

Cuvânt înainte	5
I Pipa lui Magritte și istoria istoricilor	7
II „De ce?“, o întrebare cu răspunsuri multiple	31
III Exercițiu de interpretare: geneza civilizației occidentale	41
IV Al doilea exercițiu: Revoluția Franceză	55
V Al treilea exercițiu: Primul Război Mondial	65
VI Al patrulea exercițiu: pe marginea celui de-al Doilea Război Mondial	73
VII Al cincilea exercițiu: crearea României	81
VIII Incertitudinile viitorului	91
Concluzii: întrebări fără răspuns	105